

A megesett lány Gyimesben¹

Bevezetés

A megesett lány kérdése néprajzkutatásunk legfiatalabb ágának a társadalomnéprajznak a körébe sorolható. Ez is oka lehet annak, hogy ezzel a témával eddig nem sokan foglalkoztak. Ismereteim szerint egyedül Kapros Mártának jelent meg kifejezetten ilyen tárgyú tanulmánya az Ipoly mentére vonatkozólag.² Ezen kívül természetesen többen is írtak már egy-egy rövid fejezet erejéig a kérdésről³, de az adatok nagy része csak elszórtan található meg a legkülönbözőbb témájú tanulmányokban.

A probléma több oldalról is megközelíthető. Egyrészt a fiatalság társas kapcsolatai, szerelmi élete, másrészt a paraszti morál, népi etika felől. Hely hiányában most nem vállalkozhatom arra, hogy a kérdéskör irodalmát ismertessem, csak néhány általam is használt alapvető műre szeretnék utalni. A magyar parasztság szerelmi életével kapcsolatban a kiindulópontot Ortutay Gyula 1935-ben megjelent programadó tanulmánya jelentette⁴, melyet néhány évvel később követett Fél Editnek egy írása a palócok házasság előtti szokásairól⁵, de utána sajnos hosszú ideig nem volt folytatás. Az 1960-as évek körében Ruitz Izabellának a Bódva vidéki fiatalok társaséletéről szóló tanulmánya következett⁶, de az igazi áttörést a 70-es évek végétől kezdődően Nagy Olga, Vajda Mária, Szentí Tibor, Kapros Márta munkái⁷ hozták. Az erkölcsi élet vizsgálatának kiindulópontjaként talán Szendrei Ákos tanulmányait tekinthetjük⁸, de én mindenképpen ide sorolom Illés Endre 1931-ben megjelent kötetét is a reformátusok vallási ill. lelki életéről.⁹ Nem lehet figyelmen kívül hagyni a nem kifejezetten néprajzi, hanem szépírói munkákat sem¹⁰, mivel ezek is nagyon sok adatot tartalmaznak a népi etikáról. Sajnos hosszú ideig a néprajzi szakirodalomban csak szemezgetni lehetett az egyes tanulmányokban fellelhető adatok között s csak a 70-es évektől figyelhető meg igazi előrelépés.¹¹ Az erkölcsi élet kutatásánál sem hagyhatjuk figyelmen kívül Nagy Olga munkásságát¹², sőt a Magyar Néprajz VIII. kötetének megjelenéséig a kérdés egyedülálló összegzése is az ő nevéhez fűződött.¹³

A felsorolt művek sokfélesége jól mutatja a megesett lány kérdéskörének bonyolult voltát. Teljes feldolgozása nem csak a leány helyzetének ismertetését foglalja magába, hanem a közösségben élő erkölcsi normák, udvarlási szokások valamint az eset kapcsán közvetlenül érintett legény ill. a törvénytelen viszonyból született gyermek sorsának elemzését is. Jelen tanulmány keretei mindezt nem teszik lehetővé, így csak a leány megítélésével legközvetlenebbül összekapcsolódó kérdések rövid összegzését kívánom nyújtani.

Néhány szó Gyimesről

Gyimes a Tatros folyó felső folyásánál meghúzódó majd 30 km hosszú völgy. Lakói a csángók a Tatros partján valamint az abba ömlő patakok mentén szerveződő három községben

¹ Jelen tanulmány a Miskolci Egyetemen 2000-ben készült szakdolgozat egy fejezetének rövidebb összegzése

² KAPROS M. 1984.

³ pl. LUBY M. 1935.; KISS L. 1981.; VAJDA M. 1988.; FÜGEDI M. 1988. stb.

⁴ ORTUTAY GY. 1935.

⁵ FÉL E. 1941.

⁶ RUITZ I. 1965-66.

⁷ NAGY O. 1977, 1983, 1994.; VAJDA M. 1978, 1982, 1988.; SZENTI T. 1983.; KAPROS M. 1984, 1986.

⁸ SZENDREI Á. 1936, 1938.

⁹ ILLYÉS E. 1931.

¹⁰ pl. ILLYÉS GY. 1999.

¹¹ JÁVOR K. 1978.; TÁRKÁNY SZÜCS E. 1981.; VERES L. 1984.

¹² NAGY O. 1982, 1990.

¹³ NAGY O. 1989.

Gyimesbükkön, Gyimesközéplokon és Gyimesfelsőlokon élnek. Számuk napjainkban meghaladja a 15000 főt.¹⁴

Gyimes a köztudatban hagyományörző vidékként él, ami talán viszonylagos elzártságának is köszönhető. Az itteni emberek megélhetésének legfontosabb forrása még ma is az állattartás és az erdő. Szinte változatlan formában fenmaradt körükben a kalibázás szokása, melynek lényege az, hogy az állatok kora tavasztól késő őszig kint vannak a hegyen egy nyári szállásnál, kalibánál¹⁵. Házaikat még ma is leginkább fából építik s használati tárgyaik nagyrésze is ez az alapanyaga. Nagyobb ünnepekkor népviseletük is előkerül a ládák aljából, sajnos egyre kisebb számban, olyan csángót viszont aki hétköznapi is magára ölti a „csángós gúnyát” már csak elvétve találni. Lakodalmas és temetkezési szokásaikban is sok régi elem figyelhető meg¹⁶. Mára eltűnt, de még a század közepén is élő gyakorlat volt a gyimesiek sajátos udvarlási szokása a guzsajaskodás¹⁷. Ennek keretében a leány kezdeményezése után a fiatalok együtt is hálhattak rendszerint a szülők, de legalább az anya tudtával. Ez a szabad együttlét, ha nem is mindig jelentett szexuális kapcsolatot, kétségtelen, hogy hozzájárult a megesettek viszonylag nagy számához Gyimesben.

Miért éppen Gyimes?

„A házasság előtti elhálás szokásának a gyimesi csángóknál guzsajjas a neve. (...) Ilyenkor a legény együtt hál a szeretőjével (...) A megesett leány éppen úgy jár-kél a faluban, mintha mi sem történt volna. Legfeljebb koszorú nélkül esküszik meg a templomban. Sem a legényt, sem a leányt, sem a törvénytelen gyermeket nem szólják meg. A leányt szülei még csak össze sem szidják.”¹⁸ Gunda Bélának az idézett szavai 1949-ben jelentek meg. Azóta ennek nyomán a néprajzi irodalomban a gyimesi csángókat nem egyszer, mint a szabadabb erkölcsi elvek képviselőit emlegetik, akik körében él a próbaházasság szokása, nem tekintik véteknek a házasság előtti nemi életet, nem fontos a fiatalok tisztasága s az együttlét következményei sem olyan súlyosak, mint máshol.¹⁹

Valóban így volt-e ez? Kevésbé voltak-e szigorúak az erkölcsi elvárások Gyimesben, mint a magyar nyelvterület más részein? Mennyiben szorulnak kiegészítésre a fentebb idézett sorok a lány helyzetére vonatkozólag? Ezekre a kérdésekre keresem a választ ebben a tanulmányban, melynek megállapításai alapvetően a két világháború közötti időszakra vonatkoznak.

A megesett lány Gyimesben

Ha más vidékekhez hasonlítjuk a megesett lány megítélését, az első, ami szembeötlik az, hogy Gyimesben enyhébb volt a szigor. A megvetés mellett sajnálattal, megértéssel is találkozunk. Az ilyen lányt nem feltétlenül rosszabbnak, inkább csak szerencsétlenebbnek tartották. „*A nem elítélendő még ha bitangos is, mert egyik se jobb a másnál, csak hát amelyiknek ilyen szerencséje van, hogy megsikerül, nem tud kibújni belőle.*”(1) „*Vót, amelyiket megszólta s a másikat mondták ma rajtam s hónap rajtad.*”(12) Ez a hozzáállás persze csak a közösség meglévő rosszallásával együtt élt s a leánynak viselnie kellett tette következményeit. Az ilyen lányt már csak bitangos leánynak hívták s ezt a jelzőt nemegyszer a rendes nevéhez is hozzátették. „*Volt neki neve, bitangos leány. (Mást nem mondtak neki?)*

¹⁴ Ld. ANTAL I. 1992.

¹⁵ Ld. TANKÓ GY. 1978.

¹⁶ Ld. TANKÓ GY. 1992.

¹⁷ Ld. ANTAL I. 1983.

¹⁸ GUNDA B. 1949. 233.

¹⁹ TÁRKÁNY SZÜCS E. 1981. 266-267.; VAJDA M. 1988. 71. ; ZAKARIÁS E. 1992. 80.; Magyar Néprajzi Lexikon. 4.köt. 273.

Bitangos Erzsi vagy bitangos Gizella vagy ezeket.”(4) „Amelyik állapotos lett, bitangos leánynak nevezték.”(11) A leányt aki így járt, a faluban rossz viseletűnek tartották, megvetették, lenézték. „Azért, hogy hát lány korában gyermeket hozott a világra, gyermeket csinált, azt mondták, rossz viseletű.”(12) „Hát tudnivaló, hogy akkor lenézték azt a leányt, akinek már gyermeke született. Nem vót udvarlója, akkor elhagyta az a legény, nem vette el.”(4) „Hát azt má úgy megszólta a falu, kicsit megvették a dógot. A leánt kicsit ugye lenézték amelyiknek gyermeke lett.”(3) „Egy kicsit nem dicsérték. Mer hát az szégyen, hogy te leány vótál s azt követted. Hát menj férjhez s osztán akkor ráérsz mindenre, s akkor így megszólódott.”(11) „Egy kicsit megvették s egyéb semmi.”(6) Az utolsó három idézetben a megvetés mellett ott találhatjuk a jelzőt, hogy kicsit, ez is mutatja, hogy nem volt olyan szigorú az ítélet a leánnyal szemben.

A körülményeknek a személyeknek különösen nagy szerep jutott az egyes esetek elbírálásánál, a vélemények kialakításánál. Amikor például egy leánynak nőni kezdett a hasa, de a legény továbbra is járt hozzá, majd elvette, nem volt nagy a felháborodás. Azoknak az eseteknek a megítélése is változatos volt, amelyek nem rendeződtek el ilyen szerencsésen. Sok függött attól, hogy ki mondott véleményt a lányról, milyen volt korábban a viszonyuk. A közvélemény mindig egyéni vélemények sokaságából tevődött össze s a hangadóktól függően más-más formát öltött a konkrét helyzetekben. *„A falu beszélte, hogy ez így van s az úgy van, egyik azt mondta, nem baj s a másik azt mondta igen, hát mit csináljunk...”(8) „Különbözőek vótak, különböző vélemények. Vót ahol megvetéssel vótak a lány iránt. Attól függ, hogy milyen viszonyban vótak a szülők. Ha valaki arra a családra haragudott, valamék akkor igen, rágalmazták s ha nem, akkor nem.”(10) Az egyes esetek kimenetele sokban függött attól is, hogy a pórus járt lány hogyan állt a dolgokhoz. Volt aki nem törődött vele mit mondanak róla, s intézte tovább a dolgát mint régen s volt persze olyan is, aki szégyellte s nagyon a szívére vette ami történt. „Én úgy szégyelltem, 23 vasárnap sehova se mentem. Itt a szomszédba megvót halva egy öregasszony s akkor elmentem a koporsószentelésre s rosszul lettem mikor a népeket láttam, úgy szégyelltem. Vót egy barátnőm, annak is olyan nagy hasa vót, de ő ment mindenüve. Nem mindenki szégyellte akkor sem itt.”(13)*

Sokat könnyített a lány helyzetén, hogy a fiatalok társukat aki így járt, nem közösítették ki maguk közül. Volt persze aki húzódozott a bitangostól, de a többség inkább sajnálta. *„Azt mondták, hogy bitangos leán, ez tudva vót akkor, tudva vót. Megvót egy kicsit bélyegezve, ugye megvót vetve, nem vót olyan mint a másik, de azut jártak velük.”(3) „Aztán a lányok... hát a lányok nem vótak úgy megvetve. Ha egy leánynak gyereke született, a többi leánnyal tovább is barátkozott, nem közösítették ki maguk közül.”(10) Említettem, hogy nem mindenki volt ilyen elnéző a bitangossal, nézzünk meg ennek igazolására két példát. „Hát beszélgettünk vele, de csak olyan feleslegesen, így mondtuk régebben, csak úgy ni, csak olyan akár s akár se. Vagy beszéllek vagy nem, csak úgy.”(11) „Amelyk olyan vót, hát azt mán utálták, Nem is barátkoztak a lányok, a többi. Vót tíz leány összegyűlt, beszélgettek, az ilyenekkel nemigen.”(5) Végezetül egy érdekes vélemény a fiatalság hozzáállásáról Csillag Krisztinától: *„Vótak olyanok akik kiközösítették, de azok már alacsonyok vótak, azoknak már kevés vót a becsületje, azért, hogy mért nézik le azt amelyik megütődött, hogy gyermeke lett. Azt fel kell emelni, fel kell pártolni. Ha egyszer beleesett a szégyenbe, akkor valahogy ki kell emelni a szégyenből. De vótak olyan parasztok, na olyan büszkék, hogy e ugye, hogy ők nem csinálják azt, pedig csinálta mindenki, csak nekik nem lett bajik s azért büszkék vótak. Ezért ugye vót aki megpártolja akinek gyermeke lett, azt is megpártolták s maguk közt tartották.”(4) Eszerint tehát az volt az elítélendő, ha valaki képmutató módon kiközösítette az ilyen lányt ahelyett, hogy próbált volna rajta segíteni.**

Ezek után nem meglepő, hogy a bitangos lány is eljárhatott a fiatalság közé, ott lehetett a táncokon, ünnepeken, multságokon. Természetesen már nem volt helye az első lányok között. Nem vihette a lobogót a búcsúba menet, nem volt olyan kapós a legényeknél a

táncban, de mégsem volt annyira kivetett, mint más vidékeken. *„Amelyiknek vót gyermeke az nem tolakodott olyan helyre, hogy ő vigye a lobogót vagy... Elmentek a búcsúba ha megnőtt az a gyermek akkorára, hogy el tudta hagyni, hogy az édesanyja azt mondta, hogy eridj mert elmaradok a gyermekkel, akkor elmentek.”(12)* *„A leányt vették meg tudja. A táncokba is elment, nemigen vitték el a legények táncolni.”(5)* *„Hát eljárhatott, de már a becsü el vót veszve. Nem olyan vót mint addig. Járt a fiatalok közé, de nem igen néztek reá a legények.”(7)*

Nem változott meg a ruházata, hajviselete sem. Nem kellett bekötnie a fejét kendővel, s a haját is hordhatta leeresztve, mint a többiek. *„Úgy hordta a haját is, mint ahogy a többi lányok hordták. Nem csináltak velük körbe, csak úgy hordta, mert az tisztességes vót az a lány, csak hát megtörtént a baj, megtörtént na, megtörtént”(4)* *„Az vót a megkülönböztetés, ha asszony vót kontya vót, ha lány vót, a haja le vót eresztve, béfonva s leeresztve, a bitangosnak is.”(10)*

Rendszerint nem csúfolták a bitangos leányt tette miatt a faluban, de ha haragosa volt, vagy összekapott valakivel, számíthatott rá, hogy felhozzák botlását. *„Vót amelyiket csúfolták, de vót amelyiket nem csúfolták. Azt mondták, hogy hát megtörtént, na mit csináljunk, megtörtént. (Miket mondtak neki?) Hát egyebet nem emlékszem, hogy rossz viseletű vót s mindenkivel szóba állott. Ha valamin összevesztek s akkor megharagudott a másik akkor mondta.”(12)* *„Attól függ, hogy kivel vót dóga. Vót aki csúfolta, vót aki nem csúfolta.”(6)* *„De bizon vót olyan es, hogy elterhesedett a leán s a legénnek böcs vót a szája. Oh, gyertek van egy kicsi bornyús tehenem, s vegyétek meg.”(14)* Ha mégis csúfolták, leginkább botlását vágták a szemébe, az is megesett, hogy kölykes medvének nevezték, ha pedig a gyermeke leány lett, könnyen rámondták: *„na egy kurvából kettő lett”(12).*

Bár nem közösitették ki, rendszerint nem csúfolták s eljárhatott mindenfelé, igazából a bitangos lányt már nem számították maguk közé valónak a fiatalok. Helyzetére egy sajátos különállás volt jellemző. Az asszonyok közé nem tartozott s nem is kontyolták fel, csak majd ha férjhez ment, de már a lányok sem nézték maguk között jó szemmel. *„Olyan megesett lánynak számította magát, se ide se oda. Már azokkal a fiatalokkal nem tudott úgy barátkozni, mert ugye ő egy megesett lány vót.”(12)* *„Se ide, se oda nem tartozott, amíg nem került egy legény, hogy akivel megesküdjék, addig nem kontyolták fel.”(7)*

Számos példa igazolja, hogy a megesett lány más vidékeken nemcsak a falutól számíthatott ítéletre, hanem az egyháztól is. Gyimesben nem találkoztam hasonlóval. Azért is érdekes ez, mert néhány kilométerrel odébb a szoros túloldalán a moldvai csángóknál, akik ugyancsak katolikusok még napjainkban is lehet példát találni az egyházi szigorra. Természetesen a pap Gyimesben is fedtte a szószékről a fiatalságot, intette az erkölcsös életre, de ha megtörtént a baj, büntetés nélkül megeskette a vétkeket vagy megkeresztelte a gyermeket. Ha részt vett a misén, a bitangos lánynak nem lett másabb helye, a fiatalok között maradt, csak megállt hátul, nem húzódott olyan előre. *„Nem, nálunk itt nem voltak ezek a helyek a templomba kijelölve. A templomba a lányok az asszonyok sorába ott vótak, ugyebár az ilyen lányok nem húzódtak előre, ott hátul inkább eldugva álltak, de hát mentek azért templomba s nem volt semmi.”(1)* *„Nem vót azoknak más hely kijelölve.”(10)* *„Hát akinek gondolkozása van, akkor hátrébb áll a templomban, nem men elé az oltár felé, hátrébb áll a templomba s ott, ott van. Akinek nem, akinek nincs semmi baja, az men elé az oltár felé.”(7)*

Azért a viszonylag enyhébb megítélés mellett is nagy volt a szégyen. Jól mutatja ezt, hogy a lányok sok esetben igyekeztek szabadulni nem kívánt állapotukból s megpróbálkoztak a magzatelhajtás valamilyen formájával.²⁰ Ez rendszerint házilag történt: terheket emeltek, leugráltak magasból, különböző főzeteket ittak, orsóval vagy valamilyen éles tárggyal igyekeztek megindítani a vérzést. Bár az ilyen műveletekben „hozzaértó asszonyok” –

²⁰ Tankó Gyula és Antal Imre ezzel ellentétes adatokat közöl: „Aleány sosem próbálkozott, vallási okokból sem, magzatelhajtással.” TANKÓ GY. 1996. 41.; „A megütődött leány nem próbálkozik soha magzatelhajtással, mert azt a legnagyobb bűnök közé sorolják.” ANTAL I. 1983. 144.

gyakran bábaasszonyok – segítségére is számíthattak, mégis előfordult, hogy baj lett belőle, nemegyszer a leány bele is halt a mesterkedésekbe. „*Ó hát itten próbálkoztak többen, mer itt több bábaasszony vót s amelyik... Vót olyan is, hogy vót ez a fonóorsó, avval megpiszkálta a méhét, hogy vérezzen, s elég vót. Leugrottak magasról, vagy más úgy csinált, hogy izét ivott... minek hívják, miféle burjánnak is nevezik azt, megfőzte s annak a levit. De olyan is vót, hogy ő is ment s a buba is ment*”(5) „*Vót egy-egy olyan kitanult asszony, még pediglen bábaasszony is vót amelyik valamit tudott, de olyan is vót, amelyik belehalt. Tudom kicsi leányka vótam s egyet beszéltek édesanyámék, hogy állapotos lett s a bábaasszony elment s mit csináltak mit tudom én, hát... este ment oda a bábaasszony, úgy hallottam, beszéltek, reggelre a leány meg vót halva.*”(12) A magzatelhajtás sokkal súlyosabb megítélés alá esett, a közösség részéről, mint az ha valaki leányként szült gyermeket. Az egyház tanításának megfelelően bűnnek tartották s ha valaki vállalkozott rá, a közösség fokozott megvetésére számíthatott, ha kiderült. „*Az ilyet megszólták nagyon, nagyon megszólták. Azt mondták, ha már így történt, akkor mér nem hagyta, hogy jöjjön a világra, ne ölje meg, s úgy is van.*”(12) „*Azt csúfolták, rosszat, az szégyen vót, egy csúf dolog. Nagyon csúf vót. Rosszat mondtak: 'Te ilyet mér csináltál, s ha csináltad, mér nem hoztad a világra, há mér kellett neked csinálni?' ezt mondták.*”(11)

Ha nem sikerült eltenni a gyermeket, vagy ezzel nem is próbálkozott a lány, állapotát akkor is igyekezett minél tovább titkolni. Gyimesben sem volt ismeretlen a módszer, hogy ilyenkor vászonba varrják a leányt. Megesett, hogy a falu csak akkor szerzett tudomást a dologról, mikor már meglett a baba. „*Az sokszor előfordult, hogy csak akkor kapott hírt, a szülők is akkor tudták meg, amikor már kellett szülnön. Olyan történt. Belévarratta magát vászonba. Úgyhogy jó kövér vót, de mit se gondolták, hogy nő a ház eleje.*”(14) „*A karincát, - mert régebb ugye karinca vót – bevarrták, hogy ne nőjön, csak akkor néztek egyet, meglett a baba. Mert be vót varrva, osztán csak lett egy pindurka s bizony sok vót olyan, hogy félszeg, mert ugye azért nem úgy fejlődött nála az a gyerek, ahogy kellett.*”(11) „*Pont ott nálunk a szomszédba vót egy leány, beszéltek, hogy hanem egyéb állapotos, állapotos, aztán úgy bevarrta vót vászonba magát, hogy csak mikor megszületett akkor... aztán meg is halt a gyermek. Az nem tudott úgy fejlődni ahogy kellett, meghalt. Megszületett élve, de azután meghalt.*”(12) Az utolsó két idézetben az adatközlők arra is felhívták a figyelmet, hogy ilyen körülmények között az a gyermek nem tudott rendesen fejlődni, s mikor megszületett, félszeg lett, nem egyszer meg is halt. Azt igazolni, hogy ez szándékos volt a leányanyák részéről elég nehéz lenne. Mindenesetre az biztos, hogy ha meghalt a gyermek, az sokat könnyített a helyzetükön.

Ha egy leány nem vigyázott s bajba esett, az nemcsak neki, hanem a családjának is szégyent jelentett. Általában a szülőket hibáztatták, mivel nem vigyáztak jobban a gyermekükre. Úgy tartották, hogy ahol a szülő éber s jól fogja a leányt, csak ritkán történik baj. A családi béke ilyenkor felborult. Az apa mikor megtudta nemegyszer elverte leányát. Utána is gyakran szidta, s nemcsak őt, hanem a feleségét is. „*Olyan történt, hogy a leánynak végig egyet emésztette a feleségit, hogy neked kellett, hogy guzsajast jártasson. Pedig, hogy nem vót hibás, annál nagyobb hibás ő se, mint az apa, de ő végig egyet zsémbelte, hogy na ez azért történt, hogy te engedted meg s te csináltad.*”(14) „*Édesapám olyan jó ember vót, nekem semmit se szólott soha erről. Hanem édesanyámat szekálta jól, mintha édesanyám lett volna az oka. Édesapám nem mondott semmit nekem egyáltalán, édesanyám annál többet. Júj, most is hányom fel az uramnak sokszor, mennyit szenvedtem miatta. Júj, milyen csúfokat mondott nekem Istenem.*”(13) Nemegyszer megesett, hogy az apa mérgeiben elűzte a vétkes leányt a háztól. Ilyenkor az a rokonságnál húzhatta meg magát, míg vissza nem fogadták, vagy el nem vette a legény. „*Hát vót biza. Sok vót a rokonság közt. Osztán mégis csak a szülő megbocsátott s osztán csak hazament szülésre, csak haza kellett menjen, de addig biza szógálhatott a rokonoknál ni, mer otthon biza a szülők rágalmazták na, hogy ezt mér tetted.*”(11) „*Terhes vót a leán. Na meglett a gyermek. Azt mondta az édesapja a leánnak:*

'Fiam gyermekvel helyed nincs, innét el kell menj a háztól.' Mit csináljon, mit csináljon. Vette a gyermeket a nyakába, eljött vele a testvéréhez. Aszongya: mér jöttél? Mit tudjak csinálni aszongya, édesapám nem ad helyet, édesapám elküldött.'(14)

A közösség ítélete, a családi bonyadalmak mellett további nehézséget jelentett a lánynak, hogy gyermekét egyedül, minden támogatás nélkül kellett nevelnie, mivel a vétkes legény rendszerint nem akart tudni róla. Csak nagyritkán esett meg, hogy valamiféle segítséget nyújtott, kárpótlást adott, földet vagy pénzt, így ha a leány valami támogatást szeretett volna, rendszerint a bírósághoz fordult s perre vitte a dolgot. *„Hát ha nem vette el, elvártak egy darabocská időt. Várt a leány s ha a legény egyáltalába... hallotta a leány, hogy na ehhez a leányhoz is kezdett udvarolni, a másik leányhoz is kezdett udvarolni, akkor biza béperelte a gyermektartásért. S meg is nyerte a gyermektartásért, meg kellett fizesse. Ha nem tudta fizetni, akkor elzárták a legényt. Ha már úgy volt, a legénynek nem vót szüleje, akkor adott egy darab földet. Ilyenek is vótak, adott földet a gyermeknek.*”(4)

A legsúlyosabb következménye az volt a lány tettének, hogy romlottak a férjhez menési esélyei, bár nem olyan mértékben, mint a nyelvterület többi részén. Nem kellett attól tartania, hogy egyedül marad, mindig akadt olyan férfi, aki elvette, de leginkább rangon aluli, szegényebb vagy öreg legény, özvegyember lett a férje. *„Elvette még legén is vót úgy, de nehezen. Akko mán ő nem vót aki vót. Ugye ha a legén el nem vette aki bitangot csinált, akko aztán ahhoz kellett menjen aki elveszi, nem hozzá illőhöz. Csak alacsonyabb vette el, amilyen a rangban a leán vót.*”(3) *„A leány is talált férjet magának. Elvette legény s ha nem, vótak olyan férfiak, akik vagy el vótak válva a feleségivel vagy meghalt a felesége vagy mi, hát mit csináljon az is leány.*”(6) *„Osztán le vót maradvá a leány, osztán került valamilyen elvegye, csak az mán alábbvaló vót, az mán gyengevérű vót, aki elvette. Aztán így kerültek, mindenkinek került, azért ha gyermeke vót is került. Vót osztán, hogy fiatalabb nem vette el, de elvették.*”(4) Nemegyszer volt azért olyan, hogy „rendes” legény is elvette a bitangos leányt, ha az ügyes, dolgos, becsületes volt. *„Há akármilyen elvette, ameknek nem vót bitangja, az is elvette, ha szerette. (Nem volt, hogy csak öreglegény vagy özvegyember?) Vót olyan is, de a legény is elvette, ha szerette.*”(8) *„Más legény vette el, ha ügyes vót.*”(9)

Ha szerencsésen alakultak a dolgok s férjhez ment a bitangos leány, a lakodalma másabb lett. Volt rá példa, hogy csak szombat este tartották, nem vasárnap, kevesebb volt a vendég, nem volt olyan ünnepélyes. *„Egy része megcsinálta vasárnap s szépen mentek az úton végig, mentek a menyasszonyhoz s a menyasszonyt kivették s mentek a vőlegény házához. De a másíknak, amelyiknek bitangja vót, csak szombaton este csinálták a lakodalmat. Nem vasárnap, csak szombaton este vót a lakodalma.*”(8) *„Hát egy kicsit, legtöbbit az olyan kissebb multság vót itt régen. Vót olyan is, hogy rendes nagy multsággal vót, de vót biza olyan is, hogy inkább csenbe esküdtek, egy páran elmentek. Sok vót ilyen akiknek bitangja vót.*”(3) Nem mindenki törődött azonban vele, hogy mit szólnak hozzá, ha volt rá módja, megpártolta a család, rendes lakodalmat csinált. *„Vót, mint másnak, ha mód érte. Hogyha a gazdagság érte, hogy a leányt anyagilag be tudták szerelni, akkor annak is éppen akkora lakodalma vót, mintha ne lett volna gyermeke.*”(4)

Bár a lakodalom nagyságában, ünnepélyességében nem volt mindig eltérés, a menyasszony öltözetének másabbnak kellett lennie. Rendes esetben a csángó menyasszony (rakott hazai) díszes inget és mellényt, fehér gyolcsból készült szoknyát és kötényt valamint gyöngyökkel, virágokkal, tükrökkel, földig érő színes szalagokkal díszített koszorút viselt.²¹ A bitangos leány már nem ölthette magára ezt a díszes öltözetet, csak egyszerű köznapi ruhában mehetett az oltár elé. *„A kiknek gyerekük nem vót régebb szalagokkal díszítették ki még a fejit is, olyan hosszú szalagokkal, hogy szinte a földig értek, szélesek, sok. Miután felrakták azt viselte az. Szépen felötöztetve. Fehér szoknyája, tiszta fehér szoknyája, nem ilyen karincát kötnek, hanem fehér szoknyája vót a hazainak. Ha gyereke vót, akkor csak így*

²¹A menyasszonyi öltözet leírását ld. GÖNYEY S. 1940. 486-487.

rendesen, karincát kötött s inget s mindent úgy, mint egyebkor, csak felötözött mikor megy a misére ünneplősön.”(10) „Hát nem vót rakott hazai, mert régebb pántlikából vót a pártája, azt már nem tehetette föl. Hanem kendőt kötött, fehér kendőt.”(14) „Abba az időbe felpántlikázták a leánok a menyasszonyt, hogy ment férjhez, pántlikával a fejibe. De például akko amelyiknek bitangja lett, azt nem vót szabad azt megcsinálni. Akinek bitangja vót az mán nem rakhatta fel pántlikával magát, ő csak kendőbe lehetett.”(3) Nagyrítkán előfordult, hogy a leány már gyermeket várt s mégis „felrakatta magát”, vagyis felvette a menyasszonyi ruhát s a pántlikás fejdíszet. Az ilyen, ha kitudódott nagy szégyent jelentett a leánynak. Kacagták, csúfolták tettéért, hogy „rakott hazai”, pántlikás menyasszony akart lenni úgy, hogy nem volt méltó rá. Tankó Gizella elmesélt egy ilyen esetet: „A leán egyáltalán nem lehetett rakott hazai, ha egyszer kilátás vót arról, hogy neki gyermeke születik. De megtörtént, hogy két-három hónapos terhes vót a leán a nem tudta még senki. S akkor ő felrakatta magát rakott hazainak. Na, rakott hazai lett, szép vót, ünnepélyes vót, de közbe aztán kiderült, hogy a leán terhes vót s akkor elkezdgették mondani, hogy no ez is jól elintézte, felrakatta magát alulról is, nemcsak felülről.(nevet) A kilenc hónap közt mégés vót különbség, hát azt mondják az asszonyok: Na, ennek jó hamar meglett a babája, úgyhogy ez is jól elintézte a leányságát.”(14)

Külön esetként lehet tárgyalni az olyan lányt, akinek több bitanja is lett, ugyanis ilyen is előfordult nemegyszer. Volt olyan, hogy mind ugyanattól a legénytől született s csak valamilyen különleges ok miatt nem házasodtak össze (pl. a szülők tiltása), s volt olyan is, hogy több legénytől több gyermeke született a leánynak. Amellett, hogy mindazok vonatkoztak rá, melyeket fentebb számba vettünk, a megítélése sokkal súlyosabb volt. Az ilyen lányt a nép már nem sokba nézte, könnyen rámondták, hogy kurva s férje sem igen került, hacsak az nem vette el, aki megejtette

A legtöbb eset rendeződött a házassággal, ritkán azonban, de előfordult, hogy tragikus kimenetele lett a dolgoknak s a lány, akit egyedül hagytak a bajban, az öngyilkosságot választotta, sőt olyan is történt, hogy a legény akasztotta fel magát, mivel a szülei ellenezték, hogy elvegye azt a lányt, akinek gyermeket csinált. Arra is került példa, hogy a leány elkeseredésében szabadulni próbált gyermekétől, vagy elpusztította vagy elhagyta valamerre. Ha az ilyen kitudódott szigorú megítélés alá esett a közösség részéről. Ezek a tragikus kimenetelű esetek azonban ritkaságszámba mentek, rendszerint a házassággal rendeződött a bitangos leány helyzete s a későbbiekben már nem sokan emlékeztek fiatalkori botlására.

Összegzés

Ha egy leánynak gyermeke született, szégyennek számított, szerte a magyarság körében, a megítélése azonban nem volt egységes. Volt vidék, ahol szigorúbb s volt, ahol enyhébb elbírálás alá esett a vétek. Az előbbire Moldva a legjobb példa, míg Gyimes inkább az utóbbihoz sorolható. Vegyük most számba a legfontosabb hasonlóságokat és különbözőségeket a gyimesi csángók és más vidékek magyarjainak hozzáállásában a kérdéssel kapcsolatban.

A gyimesiek körében is véteknek számított az eset, megvetett lett a lány, de az ítélet nem volt olyan szigorú, mint másfelé. Legalább olyan súllyal jelent meg mellette a sajnálat is. Szánták a leányt, hiszen tisztában voltak vele, milyen következményekkel jár egy nem kívánt gyermek az életében. Elismerték azt is, hogy nem csak ő a hibás, a legényt legalább akkora felelősség terheli a dologban. Ennek ellenére közöttük is élt a paraszti erkölcs hagyományos férfiközpontúsága. A legény tettének nem voltak olyan súlyos következményei (ez már csak helyzetéből is adódott, hiszen a gyermek nem őt terhelte közvetlenül) s a becsülete sem esett akkorát. De térjünk vissza a leányhoz. Más vidékeken az így járt lányt társai nemegyszer kirekesztették maguk közül, nem álltak vele szóba, kerültek a társaságát. Bár Gyimesben is

esett a bitangos lány becsülete, voltak akik csúfolták, a fiatalság nagy része megértéssel fordult felé. Ez persze nem azt jelentette, hogy nem lett kevesebb a lány értéke. Igaz eljárhatott mindenfelé, de ahol igazán számított a jó hír ő már nem jöhetett szóba: nem vihette a lobogót a búcsúba menet, nem állhatott elől a templomban, a legények sem úgy viszonyultak hozzá, mint előtte, nem nagyon táncoltatták. Már nem az volt aki régen...

Más vidékekről több adat is van, mely az egyház szigorát mutatja. A reformátusoknál az eklézsiakövetés, a katolikusoknál a gyertya vagy kereszt tartás nyilvános megszegését jelentett a vétkezőknek. Gyimesben – bár régen előfordulhatott- a vizsgált időszakban ilyen büntetések nem voltak. A pap bár fedte a fiatalságot s intett a jó erkölcsre, megeskette minden kitétel nélkül a bitangos lányt is, ha arra került a sor. Inkább az ellen tiltakozott, ha valaki el akarta tenni a gyermekét. Egy-egy ilyen eset ha kitudódott a megítélése sokkal szigorúbb volt, mint ha bitangja lett volna a lánynak.

A család részéről is sok rágalom érte a megesettet, nemegyszer el is kergették hazulról, végül azonban a legtöbb szülő megbékélt s visszafogadta gyermekét.

A legsúlyosabb következménye a lány tettének az volt, hogy romlottak a férjhez menési esélyei. Ebből a szempontból Gyimesben valamivel jobb volt lány helyzete. Férjet mindig kapott, kivéve, ha már több bitangja is volt s rossz viseletűnek tartották. Nemegyszer megesett, hogy még legény is elvette, ha egyébként ügyes rendes, dolgos lány volt. Leginkább azonban özvegyemberre számíthatott. A lakodalma, ha nem is mindig, de lehetett olyan, mint másoké, csak az öltözete változott meg. Nem lehetett „rakott hazai” s csak kendősen esküdhett. A házasságkötéssel általában elrendeződött a bitangos lány élete, tragikus végkifejletre csak ritkán került sor.

Ha végigtekintünk az eddig leírtakon, azt látjuk, hogy az eltérések mellett nagyon sok hasonlóság is van a gyimesi csángók és a magyarság más csoportjainak álláspontja között. Ez nem is meglepő, hiszen a szituáció ugyanaz volt, a leánynak ugyanazokkal a problémákkal kellett szembenéznie s ha kicsit másabb volt is a megítélés, a lényegi kérdésekben az eltérés nem volt nagy. Nem igaz az az állítás, hogy Gyimesben nem számított, ha egy leánynak gyermeke lett. Itt is ugyanolyan konfliktushelyzet volt ez az érintettek és az egész közösség számára. Esetleg a hangsúlyok néhol máshova kerültek, de maga a probléma kezelése ugyanolyan maradt.

Adatközlők névsora²²

1. Antal András Pecman, Gyimesbükk, Sz:1898.
2. Tankó Péterné Karácsony Borbála, Gyimesfelsőlok, Sz:1908.
3. Antal Péter Gabri, Gyimesközéplak, Sötét pataka, Sz:1909.
4. Csillag Krisztina, Gyimesközéplak, Kápolna pataka, Sz:1910.
5. Molnár Imre Gyék Károly, Gyimesközéplak, Sz:1911.
6. Simon Bilibók Erzsi, Gyimesbükk, Sz:1914.
7. Gábor Béláné Ambrus Anna, Gyimesfelsőlok, Sz:1915.
8. Rózsika Gyurkáné Bilibók Mária, Gyimesbükk, Sz:1915.
9. Antal Emma, Gyimesbükk, Áldomás pataka, Sz:1916.
10. Tankó János Pora, Gyimesközéplak, Kápolna pataka, Sz:1916.
11. Bódor Györgyné Tankó Berta Petuk, Gyimesfelsőlok, Sz:1920.
12. Antal Anna Finánc, Gyimesbükk, Áldomás pataka, Sz:1926.
13. Molnár Busulán Berta, Gyimesközéplak, Antalok Pataka, Sz:1929.
14. Pulika Jánosné, Tankó Gizella, Gyimesközéplak, Sz:1934.

²² Az adatközlők neve előtt található számok a szövegben a tőlük idézett részlet után zárójelben találhatóak. A gyűjtés 1999 augusztusában történt.

Felhasznált irodalom

ANTAL Imre

1983 Udvarlás és leánykérés Gyimesben. Népismereti Dolgozatok.

1992 Gyimesi krónika.

FÉL Edit

1941 Egy palóc házasság előtti szokásai. Ethnographia.

GÖNYEY Sándor

1940 A gyimesi csángó menyasszony öltözéke. Ethnographia

GUNDA Béla

1949 Gyimesi csángó rokonsági elnevezések. Magyar Nyelvőr.

ILLYÉS Gyula

1999 Puszták népe. Bp.

KAPROS Márta

1984 Megesett lányok az Ipoly menti falvak társadalmában. Nógrád megyei Múzeumok évkönyve. X. Balassagyarmat.

1986 A születés szokásai és hiedelmei az Ipoly mentén. Debrecen.

KAPROS Márta -UJVÁRY Zoltán

1975 Kérdőív a szerelmi élettől a keresztelőig témakör kutatásához. Palóc kutatás. Módszertani Közlemények. XXI. Eger.

KISS Lajos

1981 A szegény emberek élete I-II. Bp.

KOTICS József

1999 Erkölcsi értékrend és társadalmi kontroll néhány moldvai csángó faluban. In: Csángósors. Bp.

LUBY Margit

1935 A parasztelek rendje Bp.

MAGYAR NÉPRAJZ VIII. Társadalom. Bp. 2000.

MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON, 1-5 K.k. Bp. 1977-1982.

NAGY Olga

1977 Parasztekameron. Bp.

1982 Szempontok a paraszti értékrend vizsgálatához. In: Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére. Debrecen.

1983 Újabb parasztekameron. Bp.

1989 A törvény szorításában. Bp.

1990 Világgá futó szavak. Bp.

1994 Népi változatok szerelemre és házasságra. Székelyudvarhely.

ORTUTAY Gyula

1935 A szerelem Ajakon a házaséletig.- A magyar parasztság szerelmi élete. Szeged.

SZENDREY Ákos

1936 Népi büntetőszokások. Ethnographia.

1937 A népi társadalom tagozódása. Ethnographia.

1938 A népi élet társas-összejövetelei. Ethnographia.

SZENTI Tibor

1983 Vásárhelyi parasztek szexuál-erkölcsi magatartása és kultúrája. Forrás 5.sz.

TANKÓ Gyula

1978 A gyimesi kalibázás. Művelődés. 8.sz.

1992 Gyimesi szokásvilág. Székelyudvarhely.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1981 Magyar jogi népszokások. Bp.

VAJDA Mária

1978 az ismerkedés és párválasztás szokásai Balmazújvároson. Déri Múzeum Évkönyve. Debrecen.

1982 A parasztság szerelmi életének kutatása. In: Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére. Debrecen.

1988 Hol a világ közepe. Kecskemét.

VERES László

1984 Erkölcsi normatívák és tevékenységi típusok. Debrecen.

ZAKARIÁS Erzsébet

1992 Népi élet és szexualitás. Korunk. 3.sz.